

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift

Citation: Kierkegaard, Søren: "Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift", i Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 7*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Jette Knudsen; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2002 , s. I. Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ae-txt-shoot-ide1b1b85a-e006-4e02-af26-426de2c4173a.pdf> (tilgået 17. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 7

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

§ 2 Mulighed høiere end Virkelighed. Virkelighed høiere end Mulighed. Den poetiske og intellectuelle Idealitet; den ethiske Idealitet

* *

Aristoteles bemærker i sin Poetik, at Poesien er høiere end Historien, fordi Historien kun fremstiller hvad der er skeet, Poesien hvad der kunde og burde være skeet, ∴ Poesien raader over Muligheden. I Forhold til Virkelighed er, poetisk og intellectuelt, Muligheden høiere, det Æsthetiske og det Intellectuelle interesseløst. Men der er kun een Interesse, den at existere; Interesseløsheden er Udtrykket for Ligeegyldigheden mod Virkelighed. Den Ligeegyldighed er glemt i det cartesianske cogito – ergo sum, hvilket uroliger det Intellectuelles Interesseløshed, og fornærmer Speculationen, som skulde der af den følge noget Andet. Jeg tænker, ergo tænker jeg, om jeg er eller det er (i Virkelighedens Forstand, hvor jeg betyder et enkelt eksisterende Menneske, og det betyder et bestemt enkelt Noget), er uendelig ligeegyldigt. At det jeg tænker er i Tænkningens Forstand, behøver jo intet Beviis, eller at bevises ved nogen Slutning, da det jo er beviist. Saasnart jeg begynder at ville gjøre min Tænken teleologisk i Forhold til noget Andet, er Interessen med i Spillet. Saasnart den er der, saa er det Ethiske med tilstede og fritager mig for yderligere Uleilighed med at bevise min Tilværelse, forhindrer mig i ethisk svigefuldt og metaphysisk uklart at gjøre Slutningens Sving, idet det forpligter mig til at existere.

* *

Medens det Ethiske i vor Tid mere og mere ignoreres, har denne Ignoreren tillige havt den skadelige Følge, at det har forvirret Poesien og Speculationen, der have sluppet Mulighedens interesseløse Ophøiethed for at gribe efter Virkeligheden: istedetfor at give hver Sit har man forvirret paa dobbelt Maade. Poesien gjør det ene Forsøg efter det andet at virke som Virkelighed, hvilket er aldeles upoetisk; Speculationen vil atter og atter indenfor sit Omfang naae Virkeligheden, forsikrer at det Tænkte er det Virkelige, at Tænkningen ikke blot er istand til at tænke, men til at give Virkelighed, hvilket er lige omvendt; og samtidigen glemmes det mere og mere hvad det er at existere. Tiden og Menneskene blive mere og mere uvirkelige, deraf disse Surrogater, der skal erstatte det Tabte. Det Ethiske opgiver man mere og mere, den Enkeltes Liv bliver ikke blot poetisk, men verdenshistorisk uroliget og derved hindret i at existere ethisk; saa maa Virkelighed paa andre Maader skaffes tilveie. Men denne misforstaaede Virkelighed er ligesom, hvis en Generation eller Individerne i den vare blevne for tidligt gamle og der nu paa kunstig Maade maatte skaffes Ungdommelighed tilveie. Istedetfor at det at existere ethisk er Virkeligheden, er Tiden bleven saa overveieende betragtede, at ikke blot Alle ere det, men at tilsidst dette bliver forfalsket som var det Virkelighed. Man smiler ad Kloster-Livet, og dog levede ingen Eremit saa uvirkeligt som man nuomstunder lever, thi en Eremit abstraherede vel fra den hele Verden, men han abstraherede ikke fra sig selv; man veed at beskrive et Klosters phantastiske Beliggenhed i det Afsides, i Skovens Eensomhed, i Horizontens fjerne Blaanen, men den rene Tænkens phantastiske Beliggenhed tænker man ikke paa. Og dog er Eneboerens pathetiske Uvirkelighed langt at foretrække for den rene Tænkens comiske Uvirkelighed; og dog er Eneboerens lidenskabelige Glemsel, der tager ham hele Verden bort, langt at foretrække for den verdenshistoriske Tænkens comiske Distraction, der glemmer sig selv.

* *

Ethisk seet er Virkelighed høiere end Mulighed. Det Ethiske vil netop tilintetgjøre Mulighedens Interesseløshed ved at gjøre det at existere til den uendelige Interesse. Det Ethiske vil derfor forhindre ethvert Confusions-Forsøg, som f. Ex. ethisk at ville *betragte* Verden og Menneskene. Ethisk at betragte lader sig nemlig ikke gjøre, thi der er kun een ethisk Betragtning, det er Selvbetragtning. Det Ethiske slutter sig øieblikkeligen om den Enkelte med Fordring til ham, at han skal existere ethisk; det sqvadronnerer ikke om Millioner og Generationer, det tager ikke Menneskeheden paa Slump, ligesaa lidet som Politiet arresterer den rene Menneskehed. Det Ethiske har med de enkelte Mennesker at gjøre, og vel at mærke med hver Enkelt. Veed Gud hvor mange Haar der er paa et Menneskes Hoved, saa veed det Ethiske hvor mange Mennesker der er til, og den ethiske Folketælling er ikke i Interesse af en Totalsum, men i Interesse af hver

Enkelt. Det Ethiske fordrer sig selv af ethvert Menneske, og naar det dømmes, da dømmes det igjen hver Enkelt, kun en Tyran og et afmægtigt Menneske nøies med at decimere. Det Ethiske griber den Enkelte og fordrer af ham, at han skal entholde sig fra al Betragtning, især af Verden og Menneskene; thi det Ethiske som det Indvortes lader sig slet ikke betragte af Nogen der staaer udenfor, det lader sig kun realisere af det enkelte Subjekt, der da kan være vidende om hvad der boer i ham, den eneste Virkelighed der ikke bliver til en Mulighed ved at vides og ikke kun kan vides ved at tænkes, da det er hans egen Virkelighed, hvilken han som tænkt Virkelighed γ : som Mulighed vidste førend den blev Virkelighed, medens han i Forhold til en Andens Virkelighed Intet vidste om den førend han ved at faae den at vide tænkte den, γ : forvandlede den til Mulighed.

* *

I Forhold til enhver Virkelighed uden for mig gjelder det at jeg kun tænkende kan faae fat paa den. Skulde jeg virkeligen faae fat paa den, maatte jeg kunne gjøre mig til den Anden, til den Handlende, gjøre den mig fremmede Virkelighed til min egen Virkelighed, hvilket er en Umulighed. Gjør jeg nemlig den mig fremmede Virkelighed til min egen, saa betyder det ikke, at jeg ved at være vidende om den bliver han, men det betyder en ny Virkelighed, der tilhører mig som forskjellig fra ham.

* *

Naar jeg tænker Noget, jeg vil gjøre, men endnu ikke har gjort det saa er dette Tænkte, hvor nøiagtigt det end er, om det end nok saa meget maa kaldes en *tænkt Virkelighed*, en Mulighed. Omvendt, naar jeg tænker Noget, som en Anden har gjort, altsaa tænker en Virkelighed, saa tager jeg denne givne Virkelighed ud af Virkeligheden og sætter den over i Muligheden, thi en *tænkt Virkelighed* er en Mulighed, og høiere i Retning af Tænkning end Virkelighed, men ikke i Retning af Virkelighed. – Dette betegner tillige, at der ethisk intet ligefremt Forhold er mellem Subjekt og Subjekt. Naar jeg har forstaaet et andet Subjekt, er dets Virkelighed for mig en Mulighed, og denne tænkte Virkelighed forholder sig qva Mulighed ligesom min egen Tænken af Noget, jeg endnu ikke har gjort, forholder sig til at gjøre det.

* *

Frater Taciturnus(*Stadier paa Livets Vei* p. 341) siger: Den som i Forhold til det Samme ikke ligesaa godt fatter Slutningen ab posse ad esse, som ab esse ad posse, han fatter ikke Idealiteten γ : han forstaaer det ikke, han tænker det ikke (der tales nemlig om at forstaae en fremmed Virkelighed). Dersom nemlig den Tænkende med det opløsende posse (en tænkt Virkelighed er en Mulighed) støder paa et esse, han ikke kan opløse, saa maa han sige: dette kan jeg ikke tænke. Han suspenderer altsaa Tænkningen, skal han eller rettere vil han desuagtet forholde sig til denne Virkelighed som Virkelighed, saa forholder han sig ikke tænkende til den, men paradox. (Man behage at erindre fra det Foregaaende Definitionen paa Tro [i socratisk Forstand, sensu laxiori, ikke sensu strictissimo]: *den objektive Uvished*, fordi nemlig det opløsende posse er stødt paa et forhærdet esse, *fastholdt i den lidenskabelige Inderlighed*).

* *

I Retning af det Æsthetiske og Intellectuelle at spørge: er det og det nu ogsaa virkeligt, er det ogsaa virkeligt skeet, er Misforstand, der ikke fatter den æsthetiske og intellectuelle Idealitet som Mulighed, og glemmer, at æsthetisk og intellectuel at bestemme Rangforholdet saaledes er det samme som at antage Sandsning for høiere end Tænkning. – Ethisk spørges der rigtigt, naar der spørges: er det virkeligt, dog vel at mærke saaledes, at det enkelte Subjekt ethisk spørger sig selv om sin egen Virkelighed. Et andet Menneskes ethiske Virkelighed er for ham igjen kun til at opfatte ved at tænke den γ : som Mulighed.

* *

Skriften lærer: »dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes«. Dette er udtrykt som en Formaning og Advarsel, men det er tillige en Umulighed. Det ene Menneske kan ikke ethisk dømme det andet, fordi det ene Menneske kun kan forstaae det andet Menneske som Mulighed. Naar da En befatter sig med at ville dømme en Anden, saa er dette Udtrykket for hans Afmagt, at han blot dømmer sig selv.

* *

I » *Stadier paa Livets Vej*« (p. 342) hedder det: »det er nemlig Aand at spørge om to Ting: 1) er det der siges muligt, 2) kan jeg gjøre det. Men aandløst at spørge om to Ting: 1) er det virkeligt, 2) har min Nabo Christophersen gjort det, har han virkeligen gjort det.« Hermed er Spørgsmaalet om Virkelighed ethisk accentueret. Æsthetisk og intellectuelt er det taabeligt at spørge om dets Virkelighed, ethisk er det taabeligt at spørge om dets Virkelighed i Retning af Betragtning; men ved at spørge ethisk derom i Retning af min egen Virkelighed spørger jeg om dets Mulighed, kun at denne Mulighed ikke er æsthetisk og intellectuelt interesseløs, men en tænkt Virkelighed, der forholder sig til min egen Virkelighed, at jeg navnlig kan realisere det.

* *

Sandhedens Hvorledes er netop Sandheden. Det er derfor Usandhed at besvare et Spørgsmaal i et Medium, hvor Spørgsmaalet ikke kan komme frem. Saaledes at forklare Virkeligheden indenfor Muligheden, indenfor Muligheden at distingvere mellem Mulighed og Virkelighed. Ved at man da ikke spørger æsthetisk og intellectuelt, men kun ethisk, og ethisk igjen i Retning af sin egen Virkelighed, om Virkelighed, er ethisk ethvert Individ udsondret for sig. Ironie og Hyklerie som Modsætningerne, men som begge udtrykkende den Modsigelse, at det Udvortes ikke er det Indvortes (Hyklerie ved at synes god, Ironie ved at synes slet), indskærpe betræffende det betragtede Spørgsmaal om det ethiske Indvortes, at Virkelighed og Bedrag ere lige mulige, at Bedraget kan naae lige saa vidt som Virkeligheden. Kun Individet selv kan vide, hvilket der er hvilket. At spørge om dette ethiske Indvortes i et andet Individ er allerede uethisk, forsaavidt det er en Adspredelse. Men spørges der alligevel, saa er Vanskeligheden der, at jeg kun ved at tænke den Andens Virkelighed faaer fat i den, altsaa ved at oversætte den i Muligheden, hvor da Muligheden af Bedraget lige saa godt er at tænke. - Dette er et gavnligt Forstudium for at existere ethisk: at lære, at det enkelte Menneske staaer alene.

* *

Æsthetisk og intellectuelt at spørge om Virkelighed, er en Misforstaaelse; ethisk at spørge om et andet Menneskes Virkelighed er en Misforstaaelse, da der kun skal spørges om den egne. Troens (sensu strictissimo, der refererer sig til noget Historisk) Forskjellighed fra det Æsthetiske, Intellectuelle, det Ethiske, viser sig her. Uendeligt interesseret at spørge om en Virkelighed, der ikke er Ens egen, er at ville troe, og udtrykker det paradoxe Forhold til det Paradoxe. Æsthetisk lader der sig ikke spørge saaledes uden i Tankeløshed, da æsthetisk Mulighed er høiere end Virkelighed; intellectuelt ikke, da intellectuelt Mulighed er høiere end Virkelighed, ethisk heller ikke, fordi Individet ethisk ene og alene er uendeligt interesseret i sin egen Virkelighed. - Troens Analogie med det Ethiske er den uendelige Interessethed, hvorved den Troende absolut er forskjellig fra en Æsthetiker og en Tænkter, men atter forskjellig fra en Ethiker derved, at han er uendeligt interesseret i en Andens Virkelighed (f. Ex. at Guden virkelig har været til).

* *

Æsthetisk og intellectuelt gjelder det, at kun da er en Virkelighed forstaaet og tænkt, naar densesse er opløst i dens posse. Ethisk gjelder det, at kun da er Muligheden forstaaet, naar hvert et posse virkeligen er et esse. Naar det Æsthetiske og Intellectuelle seer efter, protesterer det ethvert esse, som ikke er et posse; naar det Ethiske seer efter, fordømmer det ethvert posse, som ikke er et esse, et posse nemlig i Individet

selv, da det ethisk ikke har med andre Individder at gjøre. – I vor Tid blandes Alt sammen, man besvarer det Æsthetiske ethisk, Troen intellectuelt o. s. v. Man er færdig med Alt, og dog er man langt fra agtsom paa i hvilken Sphære ethvert Spørgsmaal finder sit Svar. I Aandens Verden frembringer dette en endnu større Confusion end naar i den borgerlige Verden f. Ex. et geistligt Anliggende blev besvaret f. Ex. af Brolægningscommissionen.

* *

Er Virkeligheden da Udvortesheden? Ingenlunde. Æsthetisk og intellectuelt indskærpes det ganske rigtigt, at det Udvortes kun er Bedraget for Den, som ikke fatter Idealiteten. Frater Taciturnus siger (l. c. p. 341): »Viden af det Historiske hjælper En blot ind i et Sandsebedrag, der bedaares af det Stofartige. Hvad er det jeg veed historisk? Det Stofartige. Idealiteten veed jeg ved mig selv, og veed jeg den ikke ved mig selv, veed jeg den slet ikke, al historisk Viden hjælper ikke. Idealitet er ikke Løsøre, der kan transporteres fra Een til en Anden, eller Noget som gaaer med i Kjøbet, naar man tager store Partier. Veed jeg at Cæsar var stor, saa veed jeg hvad det Store er, og dette seer jeg paa, ellers veed jeg ikke, at Cæsar var stor. Historiens Fortælling, at vederhæftige Mænd forsikkre det, at der ingen Risiko er forbunden med at antage denne Mening, da det skal være vist, at han var en stor Mand, at Udfaldet beviser det, hjælper slet ikke. At troe Idealiteten paa en Andens Ord er ligesom at lee af en Vittighed, ikke fordi man har forstaaet den, men fordi en Anden har sagt, at det var vittigt. Naar saa er, saa kan i Grunden Vittigheden for den i Kraft af Troen og Agtelsen Leende lige saa godt være usagt, han kan lee med samme Emphasis.« – Hvad er da Virkeligheden? Den er Idealiteten. Men æsthetisk og intellectuelt er Idealiteten Muligheden (Tilbageførelsen af esse ad posse). Ethisk er Idealiteten Virkeligheden i Individet selv. Virkeligheden er Indvortesheden uendeligt interesseret i at existere, hvilket det ethiske Individ er for sig selv.

* *

Naar jeg forstaaer en Tænker, saa er netop i samme Grad som jeg forstaaer ham, hans Virkelighed (at han existerer som et enkelt Menneske; at han selv *virkelig* har forstaaet det saaledes o. s. v.; eller at han selv *virkelig* har realiseret det o. s. v.) aldeles ligegyldig. Deri har Philosophien og Æsthetiken Ret, og det gjelder netop om, at dette ret fastholdes. Men deri ligger endnu intet Forsvar for den rene Tænken som Meddelelses-Medium. Fordi nemlig hans Virkelighed er mig den Lærende ligegyldig, ligesom omvendt min ham, deraf følger ingenlunde, at han selv tør være ligegyldig ved sin egen Virkelighed. Dette maa hans Meddelelse bære Præg af, vel ikke ligefremt, thi det lader sig mellem Mand og Mand ikke meddele ligefrem (da et saadant Forhold er den Troendes paradoxke Forhold til Troens Gjenstand), og lader sig ikke forstaae ligefremt, men maa indirecte være til at forstaae indirecte.

Naar de enkelte Sphærer ikke holdes afgjørende ude fra hinanden, forvirres Alt. Naar man saaledes er nysgjerrig i Forhold til en Tænkens Virkelighed, finder det interessant, at man veed Noget derom o. s. v., saa er man intellectuelt at dadle, fordi det i Intellectualitetens Sphære netop er Maximum, at Tænkerens Virkelighed er aldeles ligegyldig. Men ved saaledes at være vrøvlevorn i Intellectualitetens Sphære faaer man en forvirrende Liighed med en Troende. En Troende er netop uendeligt interesseret i en Andens Virkelighed. Dette er for Troen det Afgjørende, og denne Interesserethed ikke saadan lidt Nysgjerrighed, men den absolute Afhængighed at Troens Gjenstand.

Troens Gjenstand er en Andens Virkelighed; dens Forhold en uendelig Interesserethed. Troens Gjenstand er ikke en Lære, thi saa er Forholdet intellectuelt, og det gjelder om ikke at fuske, men at naae det intellectuelle Forholds Maximum. Troens Gjenstand er ikke en Lærer, der har en Lære, thi naar en Lærer har en Lære, er eo ipso Læren vigtigere end Læreren, og Forholdet intellectuelt, hvor det gjelder om ikke at fuske, men at naae det intellectuelle Forholds Maximum. Men Troens Gjenstand er Læreren Virkelighed, det at Læreren virkelig er til. Troens Svar er derfor absolut enten Ja eller Nei. Thi Troens Svar er ikke i Forhold til en Lære, om den er sand eller ikke, ikke i Forhold til en Lærer, om hans Lære er sand eller ikke, men er Svaret paa Spørgsmaalet om et Faktum: antager Du, at han virkeligen har været til? Og vel at mærke, Svaret er med uendelig Lidenskab. I Forhold nemlig til et Menneske er det tankeløst at lægge saa uendelig megen Vægt paa, om han har været til eller ikke. Dersom derfor Troens Gjenstand er et Menneske, saa er det hele en Narrestreg af et taabeligt Menneske, der end ikke har fattet det Æsthetiske og Intellectuelle. Troens Gjenstand er derfor Gudens Virkelighed i Betydning af Existents. Men at existere betyder først og fremmest at være en Enkelt, og derfor er det, at Tænkningen maa see bort fra Existents, fordi det Enkelte ikke lader sig tænke, men kun det Almene. Troens Gjenstand er da Gudens Virkelighed i Existents ∴ som en Enkelt ∴ at Guden har været til som et enkelt Menneske.

Christendommen er ingen Lære om Eenheden af det Guddommelige og Menneskelige, om Subjekt-Objektet, for ikke at nævne de øvrige logiske Omskrivninger af Christendommen. Dersom nemlig Christendommen var en Lære, saa var Forholdet til den ikke Troens, thi til en Lære gives der kun et intellectuel Forhold. Christendommen er derfor ingen Lære, men det Faktum, at Guden har været til.

Tro er saaledes ikke en Sinke-Lectie i Intellectualitetens Sphære, et Asyl for de daarlige Hoveder. Men Tro er en Sphære for sig selv, og enhver Misforstaaelse af Christendommen strax kjendelig paa, at den forvandler den til en Lære, og drager den ind i Intellectualitetens Omfang. Hvad der i Intellectualitetens Sphære gjelder som Maximum, at blive aldeles ligegyldig mod Lærerens Virkelighed, det gjelder omvendt i Troens Sphære, dens Maximum er den quam maxime uendelige Interesserethed i Lærerens Virkelighed.

* *

Individets egen ethiske Virkelighed er den eneste Virkelighed. – At dette synes Mange forunderligt, forundrer mig ikke. Mig synes det besynderligt, at man er bleven færdig med Systemet og Systemer, uden at spørge om det Ethiske. Gid man blot i græsk Stil vilde indføre Dialogen igjen, for at prøve hvad man veed og hvad man ikke veed, saa vilde snart alt det Dresserede og Unaturlige, den hele opskruede Sindrighed henveires. Det er ingenlunde min Mening, at Hegel skulde indlade sig i Samtale med en Tjenestekarl, og det skulde bevise Noget, om han ikke blev forstaaet af ham, ihvorvel det dog altid bliver en skøn Lovtale over Socrates, de simple Ord af Diogenes, at han philosopherede i Værkstederne og paa Torvet. Imidlertid er det dog ikke min Mening, og mit Forslag intet mindre end et lazaronagtigt Attentat paa Videnskab. Men lad en hegelsk Philosoph eller Hegel selv samtale med et udviklet Menneske, der er dialektisk forfaren ved at have existeret: saa vil strax fra Begyndelsen alt det Affectede og Chimairiske være forhindret. Naar man skriver eller dicterer Paragrapher ud af eet Stykke i eet væk fort, med Løfte om at Alt skal blive tydeligt ved Slutningen, saa bliver det vanskeligere og vanskeligere at opdage, hvor Confusionens Begyndelse er, og at faae et fast Udgangspunkt. Ved Hjælp af »Alt skal blive tydeligt i Slutningen«, og midlertidigt ved Hjælp af den Categorie »her er ikke Stedet til videre at gaae ind paa dette«, Systemets Hovedhjørnesteen, en Categorie som ofte bruges lige saa latterligt som hvis En under Rubrikken Trykfeil vilde anføre een og saa tilføie: der findes i Bogen vel flere, men her er Stedet ikke til videre at gaae ind derpaa: ved Hjælp af disse tvende Bestemmelser narres man bestandigt, idet den ene bedrager definitivt, den anden midlertidigt. I Dialogens Situation vilde det hele Phantastiske med den rene Tænken slet ikke tage sig ud. – Istedendfor at give Idealismen Ret, men vel at mærke saaledes, at man afviste det hele Spørgsmaal om Virkelighed (om et sig unddragende An-sich) i Forhold til Tænkning som en Anfægtelse, hvilken lig al anden Anfægtelse, umulig kan hæves ved at give efter for den; istedenfor at standse Kants Misviisning, der bragte Virkeligheden i Forhold til Tænkning; istedenfor at henvise Virkeligheden til det Ethiske, gik Hegel rigtignok videre, thi han blev phantastisk, og overvandt Idealismens Skepsis ved Hjælp af den rene Tænken, hvilken er en Hypothese, og naar den ikke udgiver sig selv derfor, phantastisk; og denne den rene Tænken Triumph (at i den Tænken og Væren er Eet) baade til at lee og til at græde over, thi i den rene Tænken kan der slet ikke spørges virkeligt om Forskjelligheden. – At Tænkningen har Realitet, antog den græske Philosophie uden videre. Ved en Reflexion paa den maatte man komme til samme Resultat, men hvorfor forvexlede man Tanke-Realitet med Virkelighed? Tanke-Realitet er Mulighed, og Tænkningen har blot at afvise ethvert yderligere Spørgsmaal, om det nu er virkeligt.

* *

Allerede i Hegels Forhold til Kant viser »Methodens« Mislighed sig. En Skepsis, der lægger Beslag paa Tænkningen selv, kan ikke standses ved at gennemtænkes, thi dette maa jo skee ved Tænkningen, som er paa Oprørerens Side. Den maa afbrydes. At besvare Kant indenfor den rene Tænken phantastiske Schattenspiel er netop ikke at besvare ham. – Det eneste An-sich der ikke lader sig tænke er det at existere, hvad Tænkningen slet ikke har med at gjøre. Men hvorledes skulde det være muligt, at den rene Tænken skulde kunne hæve denne Vanskelighed, da den som rene Tænken er abstrakt, men hvad abstraherer den rene Tænken fra, fra Existents, altsaa fra det, den skulde forklare.

* *

Naar det at existere ikke lader sig tænke, og den Existerende dog er tænkende, hvad vil saa det sige? Det

vil sige, han tænker momentviis, han tænker forud og han tænker bag efter. Den absolute Continueerlighed kan hans Tænken ikke faae. Kun phantastisk kan en Existerende bestandigt være sub specie æterni.

* *

Er det at tænke det Samme som at skabe, at give Tilværelse? Jeg veed meget vel og skal være villig til at indrømme Rigtigheden af, hvad man har indvendt mod et taabeligt Angreb paa den filosofiske Sætning om Identiteten af Tænken og Væren. Man har da rigtigt indvendt, at det at Tænken og Væren er Eet ikke maatte forstaaes saaledes i Forhold til de ufuldkomne Existentser, som skulde jeg f. Ex. ved at tænke en Rose frembringe den. (I samme Forstand har man ogsaa med en vis Despekt mod Forfægterne af Modsigelsens Grundsætning viist, at denne netop tog sig stærkest ud i de laveste Existentser, i Forstands-Forholdet mellem Endeligheder: for og bag, høire og venstre, op og ned o. s. v.). Men altsaa i Forhold til den fuldkomnere Existent, der gjelder det at Tænken og Væren er Eet? Saaledes f. Ex. i Forhold til Ideerne. Ja, Hegel har Ret; og dog ere vi ikke komne et Skridt videre. Det Gode, det Skjønne, Ideerne ere i sig saa abstrakte, at de ere ligegyldige imod Existent, og ligegyldige mod anden end Tanke-Existent. Grunden hvorfor det altsaa er sandt her med Identiteten af Tænken og Væren, er fordi der ved Væren ikke kan forstaaes Andet end Tænken. Men saa er Svaret altsaa et Svar paa Noget, hvorom der ikke kan spørges der, hvor Svaret hører hjemme. Og nu et enkelt eksisterende Menneske er jo dog vel ingen Idee, hans Existent dog vel noget Andet end Ideens Tanke-Existent? At existere (i Forstand af at være dette enkelte Menneske) er vel en Ufuldkommenhed i Sammenligning med Ideens evige Liv, men en Fuldkommenhed i Forhold til det, slet ikke at være. En saadan Mellemtilstand er omtrent det at existere, Noget der passer sig for et Mellemvæsen, som Mennesket er det. Altsaa, hvorledes forholder det sig med den formeentlige Identitet af Tænken og Væren i Forhold til den Art af Existent, som er et enkelt eksisterende Menneske? Er jeg det Gode, fordi jeg tænker det, eller er jeg god, fordi jeg tænker det Gode? Ingenlunde. Er jeg til, fordi jeg tænker det? Forsvarerne af den filosofiske Sætning om Identiteten af Tænken og Væren sagde jo selv, at den ikke gjaldt i Forhold til de ufuldkomne Existentser; men det at existere som et enkelt Menneske, er det nu en fuldkommen Idee-Existent? Og herom er det jo der spørges. Her gjelder det vel omvendt, at fordi jeg er til og er tænkende, derfor tænker jeg at jeg er til. Existent adskiller her den ideelle Identitet af Tænken og Væren, jeg maa existere, for at kunde tænke, og jeg maa kunne tænke (f. Ex. det Gode) for at existere deri. Det at existere som dette enkelte Menneske er ikke saa ufuldkommen en Existent som f. Ex. at være en Rose. Derfor sige jo ogsaa vi Mennesker, at, hvor ulykkelig man end er, er det dog altid et Gode at existere; og jeg erindrer en Tungsindig, der engang midt i sin Lidelse, da han ønskede sig død, ved Synet af en Kurv med Kartofler kom til at gjøre sig selv det Spørgsmaal, om han dog ikke havde mere Glæde af at existere end en Kartoffel. Men det at være et enkelt Menneske er heller ikke en reen Idee-Existent. Saaledes existerer kun det rene Menneske, ∴ det existerer ikke. Existent er bestandigt det Enkelte, det Abstrakte *existerer* ikke. At deraf skulde følge, at det Abstrakte ikke har Realitet, er en Misforstaaelse, men ogsaa en Misforstaaelse at forvirre Talen ved at spørge om Existent i Forhold dertil eller om Virkelighed i Betydning af Existent. Naar da en *Existerende* spørger om Forholdet mellem Tænken og Væren, mellem det at tænke og det at existere, og Philosophien forklarer at dette Forhold er Identitetens, saa svarer den ikke paa Spørgsmaalet, thi den svarer ikke Spørgeren. Philosophien forklarer: Tænken og Væren er Eet, dog ikke i Forhold til Det, der alene er hvad det er ved at være til f. Ex. en Rose, som slet ikke har Idee i sig, altsaa ikke i Forhold til Det, hvor man tydeligst seer hvad det er at existere som Modsætning til at tænke; men Tænken og Væren er Eet i Forhold til Det, hvis Existent væsentlig er ligegyldig, fordi det er saa abstrakt at det kun har Tanke-Existent. Men saaledes har man udeladt et Svar paa det egentlige Omspurgte: det at existere som et enkelt Menneske. Det er nemlig ikke at være i samme Forstand som en Kartoffel er, men heller ikke i samme Forstand som Ideen er. Den menneskelige Existent har Idee i sig, men er dog ikke Idee-Existent. Plato satte Ideen paa anden Plads som Mellemlid mellem Gud og Materien, og som eksisterende maa vel Mennesket participere i Ideen, men er ikke selv Ideen. – I Grækenland som overhovedet i Philosophiens Ungdom var det Vanskeligheden at vinde det Abstrakte, at forlade Existenten der bestandig giver det Enkelte; nu er det omvendt vanskeligt at naae Existenten. Abstraktionen gaaer det let nok med, men man fjerner sig ogsaa mere og mere fra Existent, og den rene Tænken er fjernest fra Existent. – Det at philosophere var i Grækenland en Handling, den Philosopherende derfor en Existerende, han vidste kun lidt, men vidste det tilgavns, fordi han aarle og silde beskæftigede sig med det Samme. Hvad er nuomstunder det at philosophere, og hvad Det, som en Philosoph nuomstunder egentligen veed Besked om, thi at han veed Alt, nægter jeg ikke? – Den filosofiske Sætning om Identiteten af Tænken og Væren er lige det Modsatte af det, den synes, den er Udtrykket for, at Tænkningen aldeles har forladt Existenten, at den er vandret ud og har fundet en sjette Verdensdeel, hvor den absolut er sig selv nok i den absolute Identitet af Tænken og Væren. Abstrakt bliver tilsidst det at existere i en forflygtiget metaphysisk Forstand det Onde, abstrakt bliver det i humoristisk Forstand en høist langveilig Sag, et latterligt Sinkerie. Dog er der her endnu en Mulighed for det Ethiske at holde igjen, da det Ethiske accentuerer det at existere, og Abstraktionen og Humor endnu have et Forhold til det at existere. Den rene Tænken derimod har sin Seier forvunden, og har Intet, Intet med Existent at gjøre.

* *

Dersom det at tænke i Virkelighedens Betydning kunde give Virkelighed, og ikke i Mulighedens Betydning Tanke-Realitet: saa maatte ogsaa det at tænke kunne tage Tilvær, borttage fra den Existerende den eneste Virkelighed, til hvilken han forholder sig som Virkelighed, hans egen (til en Andens forholder han sig som viist blev, kun tænkende), c: han maatte i Virkelighedens Forstand kunne tænke sig selv bort, saa han virkelig ophørte at være til. Jeg gad dog vidst, om Nogen vil antage dette, der omvendt vilde forraade lige saa megen Overtro paa den rene Tænken som den Replik af en gal Mand (hos en Digter): at han vil stige ned i Dovrefjeld og sprænge hele Verden med en eneste Syllogisme. – Man kan være distrahit eller man kan ved idelig Omgang med den rene Tænken blive distrahit, men ganske lykkes det ikke, snarere mislykkes det ganske, og man bliver ved Hjælp af »den stundom bedrøvelige Professor-Skikkelse« hvad Jøderne frygtede saa meget: et Ordsprog. – Jeg kan abstrahere fra mig selv, men det at jeg abstraherer fra mig selv betyder jo netop, at jeg tillige er til.

* *

Gud tænker ikke, han skaber; Gud eksisterer ikke, han er evig. Mennesket tænker og eksisterer, og Existents adskiller Tænken og Væren, holder dem ude fra hinanden i Succession.

* *

Hvad er abstrakt Tænkning? Det er den Tænken, hvor der ingen Tænkende er. Den seer bort fra Alt Andet end Tanken, og kun Tanken er i sit eget Medium. Existentsen er ikke tankeløs, men i Existents er Tanken i et fremmed Medium. Hvad vil saa det sige, i den abstrakte Tænkings Sprog at spørge om Virkelighed i Betydning af Existents, da Abstraktionen netop seer bort derfra? – Hvad er concret Tænkning? Det er den Tænken, hvor der er en Tænkende, og et bestemt Noget (i Betydning af Enkelt) der tænkes, hvor Existentsen giver den eksisterende Tænker Tanken, Tid og Rum.

* *

Dersom Hegel havde udgivet sin Logik under Titlen: den rene Tænken, udgivet den uden Forfatternavn, uden Aarstal, uden Forord, uden Noter, uden docerende Selvmodsigtelse, uden forstyrrende Forklaring i Forhold til hvad der kun kunde forklare sig selv, udgivet den som et Sidestykke til Naturlydene paa Ceylon: den rene Tænkens egne Bevægelser: det havde været græsk handlet. Saaledes vilde en Græker have gjort, hvis han havde faaet den Idee. Indholdets Reduplikation i Formen er det Kunstneriske, og især gjelder det om at afholde sig fra alle Ytringer om det Samme i en uadæqvad Form. Nu gjør Logiken med dens samtlige Noter et lige saa snurrigt Indtryk som hvis en Mand vilde forevise et Himmelbrev, og saa endog lod Klatpapiret ligge inde i, hvilket kun altfor tydeligt angav, at Himmelbrevet var blevet til paa Jorden. – At polemisere i et saadant Værk i Noter mod den og den Navngivne, at meddele veiledende Vink, hvad vil det sige? Det vil sige, at forraade, at der er en Tænkende, der tænker den rene Tænken, en Tænkende, der taler med »i Tankens egne Bevægelser«, og vel endog taler til en anden Tænkende, med hvem han altsaa vil indlade sig. Men er der en Tænkende, som tænker den rene Tænken, saa bemægtiger i samme Øieblik den hele græske Dialektik samt Existents-Dialektikens Sikkerheds-Politie sig hans Person og faar ham fat i Skjøderne, dog ikke i Qvalitet af Tilhænger, men for at faae at vide, hvorledes han bærer sig ad med at forholde sig til den rene Tænken, og i samme Øieblik er Trylleriet forsvundet. Man prøve blot at sætte Socrates til; ved Hjælp af Noterne kommer han Hegel strax paa Livet, og ikke vant til at lade sig fjerne ved den Forsikkring at Alt bliver tydeligt ved Slutningen, han som end ikke tillod at tale sammenhængende i fem Minutter, end sige da et sammenhængende Foredrag gennem sytten Bind, vil han af alle Kræfter holde igjen – bare for at drille Hegel.

* *

Hvad vil det sige at Væren er høiere end Tænken? Er dette Udsagn Noget, der skal tænkes, saa er joeo ipso Tænken igjen høiere end Væren. Lader det sig tænke, saa er Tænkningen høiere; lader det sig ikke tænke, saa er intet Tilværelsens System muligt. Det hjælper slet ikke hverken at være høflig eller grov mod Væren, hverken at lade den være noget Høiere, der dog følger af Tænkningen og syllogistisk naaes, eller noget saa Ringe, at det uden videre følger med Tænkningen. Naar man saaledes har sagt: Gud maa have alle Fuldkommenheder, eller det høieste Væsen maa have alle Fuldkommenheder; at være er ogsaa en Fuldkommenhed, ergo maa det høieste Væsen være, eller Gud maa være: saa er den hele Bevægelse svigefuld¹. Dersom nemlig i den første Deel af denne Tale Gud virkelig ikke tænkes værende, saa kan Talen slet ikke komme istand. Den vil da lyde saaledes: et høieste Væsen, som vel at mærke ikke er til, maa være i Besiddelse af alle Fuldkommenheder, deriblandt ogsaa af den at være til, ergo er et høieste Væsen, som ikke er til, det er til. Dette vilde være en besynderlig Slutning. Det høieste Væsen maa enten ikke være til i Begyndelsen af Talen for at blive til i Slutningen, og saa kan det ikke blive til, eller det var til, og saa kan det jo ikke blive til, saa er Slutningen en svigefuld Form for Prædikats-Udvikling, en svigefuld Omskrivelse af en Forudsætning. I andet Fald maa Slutningen holdes reent hypothetisk: dersom et høieste Væsen antages at være, maa det ogsaa antages at være i Besiddelse af alle Fuldkommenheder; at være er en Fuldkommenhed, ergo maa det være - dersom det nemlig antages at være. Ved at slutte indenfor en Hypothese kan man dog vel aldrig komme til at slutte ud af Hypotesen. Som f. Ex. dersom det og det Menneske er en Hykler, vil han bære sig ad som en Hykler; en Hykler vil gjøre Det og Det, ergo har det og det Menneske gjort Det og Det. Saaledes ogsaa med Slutningen om Gud. Naar Slutningen er færdig, er Guds Væren netop ligesaa hypothetisk som den var, men indenfor er der avanceret et Slutnings-Forhold mellem et høieste Væsen og at være som Fuldkommenhed, ligesom i det andet Tilfælde mellem det at være Hykler og en enkelt Yttring deraf. Confusionen er den samme som at forklare Virkelighed i den rene Tænken; §'en er overskreven Virkelighed, man har forklaret Virkelighed, men glemt at det Hele er indenfor den rene Tænkens Mulighed. Dersom en Mand begyndte en Parantes, men denne blev saa lang at han selv glemte det, det hjælper dog ikke: saasomt man læser det op, bliver det meningsløst, uden videre at lade Indskuds-Sætningen forvandle sig til Hovedsætningen.

1. Saaledes taler Hegel dog ikke, ved Hjælp af Identiteten af Tænken og Væren er han hævet over en mere barnlig Maade at philosophere paa, noget han f. Ex. i Forhold til Cartesius selv minder om.
(tilbage)

* *

Naar Tænkningen vender sig mod sig selv for at tænke over sig selv, fremkommer der en Skepsis, som bekjendt. Hvorledes standses denne Skepsis, der har sin Grund i, at Tænkningen istedenfor at være tjenende ved at tænke Noget, selvisk vil tænke sig selv? Naar en Hest løber løbsk og løber durch, saa lod det sig, fraseet hvad Skade der midlertidig kunde skee, vel høre om En vilde sige: Lad den kun løbe, den bliver nok træt. Med Hensyn til Tænkningens Selv-Reflexion lader dette sig ikke sige, thi den kan blive ved saalænge det skal være, og løber rundt. Schelling standsede Selv-Reflexionen, forstod den intellectuelle Anskuelse ikke som en Opdagelse indenfor Selv-Reflexionen, som naaedes ved at fare fort, men som et nyt Udgangspunkt. Hegel anseer dette for en Feil og taler absprechend nok om den intellectuelle Anskuelse - saa kom da Methoden. Selv-Reflexionen bliver saa længe ved til den hæver sig selv, Tænkningen trænger seierrig igjennem og faaer atter Realitet, Tænken og Værens Identitet er vundet i den rene Tænken¹. Hvad vil det sige, at Selv-Reflexionen bliver ved saa længe indtil den hæver sig selv? For at man skal opdage Selv-Reflexionens Mislighed, behøver den ikke at blive længe ved, men paa den anden Side, saa længe den bliver ved, er det aldeles den samme Mislighed. Hvad skal saa det sige: saa længe indtil? Det er ikke Andet end en bestikkende Tale, der vil ved Qvantiteren bestikke Læserens Forestilling, som var det bedre at forstaae, at Selv-Reflexionen hævede sig selv, naar det varede længe inden det skeete. Denne Qvantiteren er et Sidestykke til Astronomernes uendelig smaae Vinkler, der tilsidst blive saa smaae (Vinkler), at man kan kalde dem parallelle Linier. Fortællingen om, at Selv-Reflexionen bliver »saa længe ved indtil« bortleder Opmærksomheden fra hvad der dialektisk er Hovedsagen: hvorledes Selv-Reflexionen hæves. Naar man siger om En, han vedblev saa længe at sige en Usandhed for Spørg, indtil han selv troede det var Sandhed: saa ligger den ethiske Accent paa Overgangen, men det Formildende, det Adspredende er dette saa længe; man glemmer næsten Overgangens Afgjørelse, fordi det varer saa længe. I Fortællingen, i det Beskrivende, i det retoriske Foredrag frembringer det abstrakte »saa længe indtil« en stor illusorisk Virkning, denne være nu som et optisk Bedrag (f. Ex. Judiths Bog c. 10, v. 11: »Og Judith gik ud, hun og hendes Pige med hende, men de Mænd af Staden saae efter hende, indtil hun kom ned af Bjerget, indtil hun kom igjennem Dalen, og de ikke kunde see hende mere;« Pigen sad ved Stranden og saae efter den Elskede - indtil hun ikke saae

ham mere), eller som Tidens phantastiske Forsvinden, fordi der ingen Maalestok er og Intet at maale med i det Abstrakte »saa længe indtil.« (Da seirede Lysten og han foer vild fra Sandhedens Vei – *indtil* Angerens Bitterhed standsede ham; – der skal Mesterskab i psykologisk Tegning til for at frembringe ved Concretion en saa stor Virkning som dette abstrakte Indtil, der lokker Phantasien.) Men dialektisk er denne phantastiske Længde aldeles af ingen Betydning. Da en græsk Philosoph blev adspurgt, hvad Religion var, bad han om Udsætningstid; da Terminen kom, forlangte han igjen denne udsat o. s. fr.; han vilde dermed antyde, at Spørgsmaalet ikke lod sig besvare. Dette var græsk og skjønt og sindrigt. Dersom han derimod i Betragtning af, at det havde varet saa længe, vilde have meent, derved i fjerneste Maade at være kommen Besvarelsen nærmere: saa var jo dette en Misforstaaelse, ligesom naar en Debitor forbliver saa længe i Gjelden indtil den er betalt – derved at det har varet saa længe, at den ikke er blevet betalt. Det Abstrakte »saa længe – indtil« har noget besynderligt Bestikkende ved sig. Vilde En sige: Selv-Reflexionen hæver sig selv, og nu søge at vise hvorledes, saa vilde neppe Nogen forstaae det, men naar man siger: Selv-Reflexionen bliver ved saa længe indtil den hæver sig selv, saa tænker man maaskee: ja det er en anden Sag, det er der Noget i; man bliver angest og bange for denne Længde, man taber Taalmodigheden, man tænker: lad gaae – og saa begynder den rene Tænken. – Forsaavidt kan den rene Tænken have Ret i, at den ikke begynder bittweise som de ældre maadelige Philosopher; thi Læseren takker Gud til, at den begynder, af Frygt for den forfærdelige Længde – indtil.

1. At der til Grund for al Skepsis ligger en abstrakt Vished, der er Tvilens Fodfæste og ligesom den Streg man henkaster, som det hvorpaa Figuren tegnes, at selv den græske Skepsis' meest anstrængende Forsøg for at afrunde Skepsisens Svæven ved at udhæve at Udsagnet om Tvilen ikke maatte forstaaes $\theta\epsilon\tau\iota\kappa\omega\varsigma$, Intet udretter, er ganske vist, men deraf følger endnu ikke at Tvilen overvinder sig selv. Hiin til Grund liggende Vished, der bærer Tvilen, kan intet Øieblik hypostasere sig saa længe jeg tvivler, thi Tvilen forlader den bestandigt for at tvivle. Vil jeg vedblive at tvivle, saa kommer jeg i al Evighed ikke videre, fordi Tvilen netop bestaaer i og ved at give hiin Vished falsk ud. Skal jeg et eneste Øieblik fastholde Visheden som Vished, saa maa jeg ogsaa for det Øieblik lade være at tvivle. Men saa er det ikke Tvilen der hæver sig selv, det er mig der lader være at tvivle. En maadelig Tvivler vil det derfor allersnarest lykkes at faae Visheden, og saa en Tvivler, som blot sætter Kategorierne sammen for at see hvorledes det bedst kan tage sig ud, uden i fjerneste Maade at bryde sig om at realisere Noget deraf. – Jeg kan ikke lade være at vende tilbage til dette Punkt, fordi det er saa afgjørende; dersom det er saa, at Tvilen overvinder sig selv, at man ved at tvivle om Alt i selve denne Tvilen vinder Sandheden uden et Brud og et absolut nyt Udgangspunkt, saa lader ikke en eneste christelig Bestemmelse sig holde, saa er Christendommen afskaffet.
(tilbage)

Selv-Reflexionens Skepsis hæves da ved Methoden, og Methodens Fremgang er sikkert paa en dobbelt Maade. Først og fremmest ved det eventyrlige Trylleord: saa længe – indtil. Hver Gang en Overgang skal gjøres, vedbliver det Modsatte saa længe indtil det slaer over i sin Modsætning – og saa gaaes der videre. Og Herre Gud, vi Mennesker vi ere alle svage Mennesker, og holde meget af Forandring, som Ordsproget siger, altsaa naar det nu eengang ikke kan være anderledes, naar det Modsatte vedbliver saa længe indtil det slaer over i sin Modsætning, altsaa vedbliver for evigt, hvilket vilde være yderst kjedsommeligt: saa lad gaae, altsaa antaget. Saa gaaer Methoden videre – *med Nødvendighed*. Men findes der et trodsigt Hoved, et yderst kjedsommeligt Menneske, som vover at gjøre Indsigelse: »det er jo som var Methoden et Menneske, man skulde føie, for hvis Skyld man maatte gjøre Noget, saa man ikke spekulerer methodice for Sandhedens Skyld, men spekulerer for Methodens Skyld, hvilken vel maa antages at være et saadant overordentligt stort Gode, at man ikke maa være altfor nøieregnende – naar man bare faaer Methoden og Systemet«: findes der et saadant trodsigt Hoved, da vee ham. Det han repræsenterer er den slette Uendelighed. Men Methoden kan baade med det Gode og med det Onde, og hvad den slette Uendelighed angaaer, forstaaer Methoden ikke Spøg. Den Trodsige bliver udpeget som en Dumrian, formodentligen saa længe – indtil. Nu Herre Gud, vi ere alle svage, dødelige Mennesker, og ville alle gjerne ansees for forstandige af en høistæret Samtid, naar det da altsaa ikke kan være anderledes, saa lad gaae. Saa gaaer Methoden videre – *med Nødvendighed*. »Hvad siger han, er det ikke med Nødvendighed?« »Ih, Du store chinesiske Gud, jeg siger jo ikke Andet, det er med Nødvendighed, det vil jeg bande paa; naar det ikke kan være anderledes, saa maa det jo være med Nødvendighed.« – Den slette Uendelighed er Methodens Arvefjende, den er Nissen, som flytter med, hver Gang en Flytning (en Overgang) skeer, og forhindrer Overgangen. Den slette Uendelighed er uendelig seiglivet; skal den overvindes, saa maa der et Brud til, et kvalitativt Spring, og saa er det forbi med Methoden, med Immanentsens Kunstfærdighed, og Overgangens Nødvendighed. Deraf lader det sig forklare,

at Methoden er saa strix, og deraf lader det sig igjen forklare, at Mennesker ere ligesaa bange for at representere den slette Uendelighed som for at være Sorte-Peer. Mangler Systemet forøvrigt en Ethik, saa er det til Gjengjæld aldeles moralsk ved Hjælp af den Categorie den *slette* Uendelighed, og saa overspændt moralsk, at det endog bruger den i Logiken.

* *

Dersom det Tænkte var Virkelighed, saa vilde altsaa det saa fuldkomment som muligt Udtænkte, naar jeg endnu ikke havde handlet, det vilde være Handlingen. Paa den Maade blev der slet ingen Handling, men det Intellectualle sluger det Ethiske. At jeg nu skulde mene, at det Udvortes er det der gjør Handlingen til Handling, er en Taabelighed; og paa den anden Side at ville vise, hvor ethisk Intellectualiteten er, at den endog gjør Tanken til Handling, er en Sophisme, der forskylder en Dobbeltthed i Brugen af det Ord: at tænke. Skal der overhovedet være en Forskjel mellem Tænken og Handlen, da kan denne kun fastholdes ved at anvise Tænkningen Muligheden, Interesseløsheden, Objektiviteten – Handlingen Subjektiviteten. Men nu viser der sig let et Confinium. Naar jeg saaledes tænker at jeg vil gjøre det og det, saa er denne Tænken vel endnu ikke en Handling, og er i al Evighed kvalitativt forskjellig derfra, men dog er den en Mulighed, i hvilken Virkelighedens og Handlingens Interesse allerede reflekterer sig. Derfor er ogsaa Interesseløsheden, Objektiviteten, ifærd med at forstyrres, fordi Virkeligheden og Ansvarret vil have fat derpaa. (Der gives saaledes en Synd i Tanke). – Virkeligheden er ikke den udvortes Handling, men en Indvorteshed, i hvilken Individet ophæver Muligheden og identificerer sig med det Tænkte for at existere deri. Dette er Handling. Intellectualiteten synes saa rigoristisk ved at gjøre Tanken selv til Handling, men denne Rigorisme er blind Allarm, fordi det, at Intellectualiteten faaer Lov at hæve Handlingen overhovedet, er en Slappelse. Saa gjelder det som i tidligere paaviste Analogier: *indenfor* en total Slappelse at være regoristisk er kun Illusion og væsentligen kun en Slappelse. Dersom En f. Ex. vilde kalde Synd Uvidenhed, og nu *indenfor* denne Bestemmelse med Rigorisme opfatte de enkelte Synder, saa er dette aldeles illusorisk, thi sagt *indenfor* den totale Bestemmelse, at Synd er Uvidenhed, bliver enhver Bestemmelse væsentlig letsindig, fordi den totale Bestemmelse er Letsindighed. – Med Hensyn til det Onde skuffer Forvexlingen af Tænken og Handlen lettere; men seer man nøiere, viser det sig, at Grunden er den, det Godes Nidkjærhed paa sig selv, der i den Grad fordrer sig af Individet, at den bestemmer en Tænken af det Onde som Synd. Men lad os tage det Gode. At have tænkt noget Godt, man vil gjøre, er det at have gjort det? Ingenlunde, men det er heller ikke det Udvortes, der gjør Udslaget; thi En der ikke eier en Hvid kan være lige saa barmhjertig som Den, der bortgiver et Kongerige. Da Leviten reiste den Ulykkelige forbi, der var bleven overfalden af Røvere paa Veien fra Jericho til Jerusalem, faldt det ham maaskee ind, da han endnu var lidt borte fra den Ulykkelige, at det dog var skjønt at hjælpe en Lidende; han tænkte maaskee endog allerede, hvilken Løn dog en saadan god Gjerning har i sig, han reed maaskee langsommere fordi han faldt i Tanker; men alt som han kom nærmere og nærmere, da viste Vanskelighederne sig, og han reed forbi. Nu reed han vel rask til, for hurtigt at komme bort, bort fra Tanken om Veiens Usikkerhed, bort fra Tanken om Røvernes mulige Nærhed, og bort fra Tanken om hvor let den Ulykkelige kunde komme til at forvexle ham med Røverne, der lod ham ligge. Han handlede altsaa ikke. Men sæt Fortrydelsen hentede ham ind paa Veien, sæt han iilsomt vendte om, uden at frygte hverken Røvere eller andre Vanskeligheder, blot frygtende for at komme for sildig; sæt han kom for sildig, da den barmhjertige Samaritan allerede havde faaet den Lidende bragt i Herberge: havde han da ikke handlet? Visseligen, og dog kom han ikke til at handle i det Udvortes. – Lad os tage en religieus Handling. At troe Gud, er det at tænke over hvor herligt det maa være at troe, at tænke over hvilken Fred og Tryghed Troen kan skjenke? Ingenlunde. Selv at ønske, hvor dog Interessen, Subjektets Interesse er langt tydeligere, er ikke at troe, ikke at handle. Individets Forhold til den tænkte Handling er dog endnu bestandigt kun en Mulighed, han kan gaae fra. – At der gives Tilfælde i Forhold til det Onde, hvor Overgangen næsten ikke er til at mærke, nægtes ikke, men disse Tilfælde maa forklares paa en egen Maade. Det ligger i, at Individet er i en Vanes Magt, saa at han ved ofte at have dannet Overgangen fra Tænken til Handlen tilsidst har tabt Magten dertil i en Vanes Trældom, der for *hans Regning* gjør den hurtigere og hurtigere.

Mellem den tænkte Handling og den virkelige, mellem Mulighed og Virkelighed er der maaskee i Indhold aldeles ingen Forskjel, i Form er den altid væsentlig. Virkeligheden er Interesseretheden ved at existere deri.

At Handlingens Virkelighed saa ofte forvexles med allehaande Forestillinger, Forsætter, Tilløb til Beslutninger, Stemnings Forspil o. s. v., at der overhovedet meget sjældent virkeligt handles, nægtes ikke, tvertimod antages, at dette meget har bidraget til Confusionen. Men man tage en Handling *sensu eminenti*, da viser Alt sig tydeligt. Det Udvortes ved Luthers Handling er at træde frem paa Rigsdagen i Worms, men fra det Øieblik han med hele sin Subjektivitets lidenskabelige Afgjørelse existerede i at ville, da ethvert Muligheds Forhold til denne Handling af ham maatte betragtes som Anfægtelse: da havde han handlet¹. Da Dion gik ombord for at styrte Tyrannen Dionysius, skal han have sagt, at selv om han døde underveis havde han dog udført en herlig Bedrift – han havde altsaa handlet. At Afgjørelsen i det Udvortes skulde være høiere end den i det Indvortes, er svage og feige og listige Menneskers foragtelige Tale om det Høieste. At antage, at Afgjørelsen i det Udvortes kan for evigt afgjøre Noget, saa det aldrig kan omgjøres, men ikke Afgjørelsen i

det Indvortes, er Foragt for det Hellige.

1. Overhovedet er Forholdet mellem den tænkte Handling og den virkelige (i indvortes Forstand) kjendelig paa, at medens enhver yderligere Betragtning og Overveielse i Forhold til den første maa ansees for velkommen, er den i Forhold til den sidste at betragte som Anfægtelse; og viser den sig desuagtet saa betydningsfuld, at den respekteres, saa betyder dette, at dens Vei gaaer gennem Angeren. Idet jeg overveier, er det netop Kunsten at tænke enhver Mulighed; i det Øieblik jeg har handlet (i indvortes Forstand), er Forvandlingen den at det er Opgaven at værgе mig mod yderligere Overveielse, undtagen forsaavidt Angeren fordrer noget *gjort* om igjen. Afgjørelsen i det Udvortes er Spøg, men jo dorskere et Menneske lever, desto mere bliver det Udvortes den eneste Afgjørelse han kjender. Individets evige Afgjørelse med sig selv har man ingen Forestilling om, men saa troer man paa, at naar en Afgjørelse er opsat paa stemplet Papir, saa er det afgjort, før ikke (tilbage)

* *

At give Tænkningen Suprematiet over alt Andet er Gnosticisme; at gjøre Subjektets ethiske Virkelighed til den eneste Virkelighed kunde synes Akosmisme. At det saa vil forekomme en travl Tænkner, der skal forklare Alt, et gesvindt Hoved, der overfarer hele Verden, beviser kun at han har meget ringe Forestilling om, hvad det Ethiske betyder for Subjektet. Naar Ethiken fratog en saadan travl Tænkner den hele Verden og lod ham beholde sit eget Selv, saa vilde han formodentligen tænke: »er det Noget, en saadan Ubetydelighed er ikke værd at holde paa, lad saa den gaae med som Alt det Andet«; – og saa, saa er det Akosmisme. Men hvorfor vil dog en saadan travl Tænkner tale og tænke saa despekterligt om sig selv? Ja var Meningen den, at han skulde opgive hele Verden, og nøies med et andet Menneskes ethiske Virkelighed: ja, da havde han Ret i at lade haant om Byttet. Men den egne ethiske Virkelighed bør ethisk betyde Individet selv mere end Himmel og Jord med Alt hvad som derudi befindes, mere end Verdenshistoriens 6000 Aar og end Astrologien, Veterinair-Videnskaben samt Alt, hvad Tiden fordrer, hvilket æsthetisk og intellectuelt er en uhyre Bornerethed. Er det ikke saa, er det værst for Individet selv; thi saa har han slet Intet, slet ingen Virkelighed; thi til alt Andet har han kun et Muligheds-Forhold netop som Maximum.

* *

Overgangen fra Mulighed til Virkelighed er, som Aristoteles rigtigt lærer, *κίνησις*, en Bevægelse. Dette lader sig slet ikke sige i Abstraktionens Sprog eller forstaae deri, da dette netop hverken kan give Bevægelsen Tid eller Rum, hvilke forudsætte den, eller hvilke den forudsætter. Der er en Standsning, et Spring. Vil Nogen sige, at dette kommer deraf, at jeg tænker paa noget Bestemt, og ikke abstraherer, da jeg i saa Fald vilde indsee, at der intet Brud er: saa er mit gjentagne Svar: ganske rigtigt, abstrakt tænkt er der intet Brud, men heller ingen Overgang; thi abstrakt seet er Alt. Naar Existenten derimod giver Bevægelsen Tid og jeg eftergjør dette, saa viser Springet sig som da et Spring kan vise sig: at det maa komme, eller at det har været. Lad os tage et Exempel af det Ethiske. Det er ofte nok sagt, at det Gode har sin Løn i sig selv, at det forsaavidt ikke blot er det Rigtigste, men ogsaa det Klogeste, at ville det Gode. En klog Eudaimonist kan meget godt indsee dette, han kan tænkende i Mulighedens Form komme det Gode saa nær som det er muligt, fordi i Muligheden som i Abstraktionen er Overgang kun et Skin. Men naar Overgangen skal blive virkelig, da udaander al Klogskab i Anfægtelsen. Den virkelige Tid adskiller ham det Gode og Lønne saa længe saa evigt, at Klogskaben ikke kan faae det sammen igjen, og Eudaimonisten betakker sig. Ja vist er det at ville det Gode det Klogeste, men ikke i Klogskabens Forstand, men i det Godes Forstand. Overgangen er tydelig nok som et Brud, ja som en Lidelse. – I Prædikeforedraget forekommer ofte det Sandsebedrag, der eudaimonistisk forvandler Overgangen til at blive en Christen til et Skin, hvorved Tilhøreren bedrages og Overgangen forhindres.

* *

Subjektiviteten er Sandheden; Subjektiviteten er Virkeligheden.

Anm. *Nødvendighed* maa behandles for sig selv. Ikkun til stor Forvirring har den nyere Spekulation faaet Nødvendighed bragt sammen med Opfattelsen af Verdenshistorien, hvorved baade Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed ere blevne forvirrede. I de »philosophiske Smuler« har jeg med et Par Ord søgt at paavise dette.